

BATIDA ŞİA İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR: BİBLİYOGRAFİK BİR DENEME

Habib KARTALOĞLU*

Özet

Batıda son dönemlerde Şia ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalarda hızlı bir artış olmuştur. Bu çalışmaların haberdar olmak ve çalışmaların hangi konular üzerine yoğunlaştığını tespit etmek için bibliyografik çalışmaların yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Bu çalışmada, Batıda Şia hakkında yapılan bilimsel çalışmalardan ulaşılabildiklerimizin bir bibliyografyasına yer verilmiş ve eserler hakkında kısa açıklamalarda bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Şia, Batı, Bibliyografya, İmamiyye, İsmailiyye.

Abstract

Shia Studies in the West: A Bibliographical Study

In western scientific research about Shia has been a rapid increase in recent years. Being aware of these studies and to determine the studies which concentrated on issues require bibliographic works. In this study has been given a bibliography and brief explanations for the western scientific studies about Shia from accessible ones by me.

Key words: Shia, West, Bibliography, The Imamiyya, The Isma'ilis

GİRİŞ

Batıda Şia ile ilgili yapılan bilimsel araştırmaları 1979 İran İslam Devrimi öncesi ve sonrası yapılan çalışmalar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Devrim öncesi Şia araştırmaları aynı dönemde diğer sahalarda üretilen çalışmalara oranla sayı ve kalite açısından yeterli düzeyde değildir.¹ Bununla birlikte 19. yüzyıldan itibaren oryantalistler bir taraftan İslam mezheplerine ait eserlerin neşrini gerçekleştirmişler diğer taraftan ise bu eserlerin Batı dillerinde

* Ar. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı (hkartaloglu@sakarya.edu.tr)

¹ Büyükkara, Mehmet Ali, "Batıda İmamiyye Şiası İle İlgili Çalışmalar", Başlıklı Tebliğin Müzakeresi, Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 467.

tercümelerini yapmışlardır. Bu dönemde Helmut Ritter, 1931 yılında Şii kaynaklardan Nevbahti'nin *Fıraku's-Şia'sını* neşretmiştir. Israel Friedlaender ise "*The Heterodoxies of the Shiites According to Ibn Hazm*" adlı çalışmasında İbn Hazm'ın el-Fasl'ında yer alan Şii gruplar ile ilgili bölümü İngilizceye çevirmiştir.² Donaldson'un *The Shi'ite Religion* adlı eseri dönemin imkânları ölçüsünde orijinal kaynaklara ulaşılacak suretiyle telif edildiğinden dolayı ayrı bir öneme sahiptir.³ Ignaz Goldzier, Rudolp, Strothmann, Dwight M. Donaldson, Josef van Ess gibi isimler, devrim öncesi Şii çalışmalara katkı sağlayanlardan bazılarıdır.

İran'da İslam Devriminin gerçekleşmiş olmasının da etkisiyle, 1980'li yıllardan sonra Batıda Şia ile ilgili bilimsel çalışmalarda ciddi bir artış gözlenmektedir. Yirminci yüzyıldaki en önemli olaylardan biri kabul edilen İran İslam Devrimi, sadece bölgedeki dengeleri değiştirmekle kalmamış, Batıda hem devletler düzeyinde hem de akademik çevrelerde bu ülkenin dini ve kültürü hakkında bir ilgi ve merakın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Durum böyle olunca da akademik çalışmalar devrimi gerçekleştiren İran halkına, devrimde ön plana çıkan Şii ulemanın mezhebi anlayışlarına ve ulemanın nüfuzunun İmâmî anlayıştaki kökenleri üzerine yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan Güney Lübnan'lı direnişçilerin Şii olması, Irak'taki mezhebi farklılıklar ve son zamanlarda yönetimi Nusayri olan Suriye'deki olaylar Şia üzerine araştırmaların yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca Londra'daki İsmaili Araştırmalar Enstitüsü de son zamanlarda İsmailiye üzerine önemli çalışmalar yapmaktadır. Seksenli yıllardan sonra Batı'da saha ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu orijinal kaynaklara dayandıkları için devrim öncesi araştırmalara göre daha detaylı ve sağlıklı bilgiler içermektedir. Bununla birlikte bu dönemde kaleme alınan eserler genellikle Şia'yı günümüz olaylarıyla bağlantılı olarak değerlendirdiklerini söyleyebiliriz. Etan Kohlberg Moomen Mojan, Farhad Daftary, Andrew J. Newman, Mar-

² Büyükkara, "*Tebliğ Müzakeresi*", s. 466.

³ Toprak, Mehmet, "*Batıda İmâmîyye Şiası İle İlgili Çalışmalar*", Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 459.

tin J McDermott, Paul E. Walker gibi araştırmacılar devrim sonrası Şii araştırmalara katkı sağlayanlardan bazılarıdır.

Bu çalışmada İslam Tarihi içerisinde Şîa şemsiyesi altında teşekkül etmiş olan gruplar bir bütün olarak alındığından İmâmiyye, İsmâiliyye, Zeydiyye ve Gulat fırkaları ayrı ayrı sınıflandırılma yapılmamıştır. Ayrıca bibliyografya, saha ile ilgili kitap teliflerini içerdiğinden dolayı makale,⁴ tez ve bildiriler kapsam dışı bırakılmıştır. Eserlerin sadece listesi verilmekle yetinilmemiş, ulaşılabilen eserlerin içerikleri hakkında birkaç cümle ile de olsa bilgiler verilmiştir. Çalışmada İran ve İmâmiyye Şîası hakkında kaleme alınmış eserlerin daha fazla olduğu görülecektir. Bununla birlikte diğer fırkalara ait çalışmalara da önemli ölçüde yer verilmiştir. Diğer taraftan Bahailer kendilerini ayrı bir din olarak nitelendirdiklerinden dolayı Bahailer ile ilgili çalışmalara yer verilmemiştir. Bunlara rağmen saha ile ilgili yapılan çalışmaların tamamına ulaştığımızı söylemek imkânsızdır. Çeşitli eksiklerine rağmen çalışmanın İslam Mezhepleri Tarihi alanına katkı sağlayacağını ümit ediyoruz,

BATIDA Şİİ ÇALIŞMALAR

Abbas Amanat, *Apocalyptic Islam and Iranian Shi'ism*, (Library of Modern Religion), I.B.Tauris, (28 Şubat, 2009), 304 s.

Ahmad Kasravi, *On Islam and Shi'ism*,⁵ Mazda Yayınları, (1990), 209 s.

Ahmad Kazemi Moussavi, *Religious Authority in Shi'ite Islam: From the Office of Mufti to the Institution of Marja'*, International Institute of Islamic Thoughts and Civilization, (30 Kasım 1996), 338 s.

⁴Batıda Şii fırkalar hakkında kaleme alınmış makaleler bibliyografisi için bkz., Etan Kohlberg, (ed.), *Shi'ism* (The Formation of the Classical Islamic World, c. 33), Variorum, (Kasım 2003), s. xxxviii-xiix.

⁵ Aslı Farsça olan bu eseri M. R. Ghanoonparvar İngilizceye çevirmiştir.

al-Hasan ibn Musa al-Nawbakhti, *Shi'a Sects (Kitab Firaq al-Shia)*⁶
Islamic College for Advanced Studies Yayınları, (1 Ekim 2007),
176 s.

Ali S. Asani, *Ecstasy and Enlightenment: The Ismaili Devotional
Literature of South Asia*,⁷ I. B. Tauris, (19 Temmuz 2002), 224 s.

Alphonse Mingana, *The Yezidis: The Devil Worshippers of the Middle
East: Their Beliefs & Sacred Books*, Holmes Pub Grou Llc,
(Aralık 1993),

Andrew J. Newman, *Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire*,⁸
(Library of Middle East History), I. B. Tauris, (9 Aralık 2008),
288 s.

Andrew J. Newman,⁹ *The Formative Period of Twelver Shiism*,¹⁰
(Culture and Civilization in the Middle East), Routledge,
(9 Ocak 2011), 252 s.

⁶ Hasan b. Mūsā en-Nebahtî'nin (ö. 311/923) *Fırakuş-Şia* adlı eserinin Abbas Kadhim tarafından İngilizceye tercümesidir. Eserde, İmâmiyye'ye merkeze alınmak suretiyle Hz. Ali'den başlayarak on birinci İmam Hasan el-Askeri (260/874)'nin vefatına kadarki zamana kadar Şia'da ortaya çıkan grupları, bunların liderlerini ve bazı temel görüşlerini zikretmektedir. Müellif eserinde diğer fırka ve mezheplere de çok azda olsa temas etmektedir. Bu eser ve Sa'd b. Abdullah el-Kummî'nin (ö.301/913) *el-Makalât ve'l-firak* adlı eseri, Hasan Onat ve diğerleri tarafından *Şii Fırkalar* (Ankara 2004) adı altında Türkçeye kazandırılmıştır. Çevirinin girişinde Nebahtî ve Kummî hakkında bilgiler verilmiş, ayrıca eser dipnotlarla zenginleştirilmiştir. Ayrıca bu eser Muhammed Cevâd Meşkur tarafından "*Les Sectes Shütes*" başlığı ile Fransızca'ya çevrilmiştir. (Bkz., Fatih Topaloğlu, "*Şia'nın Oluşumunda İran Kültürünün Etkisi*", DEÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, s. 6)

⁷ Eser Hindistan ve Pakistan'da yaşayan İsmâililerin oluşturdukları mistik edebiyat üzerine incelemeleri içermektedir.

⁸ Eser sekiz bölümden oluşmaktadır ve bölümler belirli tarihi olaylara göre oluşturulmuştur. Örneğin eserin birinci bölümü 1488-1524 tarihi arasını kapsamaktadır. Bu şekilde eserde Safeviler'in kuruluşundan yıkılışına kadar önemli olaylar anlatılmaktadır. Her bölüm sonunda kısa özetler verilmesi ayrı bir öneme sahiptir.

⁹ Edinburgh Üniversitesi İslam ve orta doğu çalışmaları bölümünde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. "*The Development and Political Significance of the Rationalist and Traditionalist Schools in Imami Shi'i History from the Third/Ninth to the Tenth/Sixteenth Century*, başlıklı doktora tezini Los Angeles California Üniversitesinde 1986 yılında tamamlamıştır.

¹⁰ Dokuz bölümden oluşan bu eserin ana başlıkları arasında Hicri üçüncü asırda Bağdat'ta Şiiilerin durumu, Şiiilerin yoğun olarak yaşadığı Kum şehri, es-

- Arzina R. Lalani, *Early Shi'i Thought: The Teachings of Imam Muhammad Al-Baqir*,¹¹ I. B. Tauris, (4 Eylül 2004), 208 s.
- Asaf A. A. Fyzee, *A Shute Creed*,¹² World Organization For Islamic Services (Wofis), Tehran, 3. Baskı, (1999/1420), 185 s.
- Augustus R. Norton, *Shi'ism and the 'Ashura Ritual in Lebanon*,¹³ Saqi Books, (Ocak 2004), 280 s.
- Ayatollah Jafar Sobhani, Reza Shah Kazemi, *Doctrines of Shi`i Islam: A Compendium of Imami Beliefs and Practices*,¹⁴ I. B. Tauris, (7 Aralık 2001), 264 s.
- Ayman Fu'ad Sayyid, *The Fatimids and Their Successors in Yaman: The History of an Islamic Community*, I.B.Tauris, (19 Mart 2003), 242 s.
- Baqer Moin, *Khomeini: Life of the Ayatollah*,¹⁵ I. B. Tauris, (7 Temmuz 2009), 368 s.

Saffar'ın *Besâiru'l-Derecât*'i, Kuleyni'nin *el-Kafi*'si ve bu iki müellifin imam ve imamet konusuna bakışları vardır.

- ¹¹ İlk dönem Şii düşüncesinin oluşumunda önemli katlıları olan İmam Muhammed Bakır'ı konu edinen bu eserin ana bölümleri arasında İmam Bakır öncesi imamet fikri, İmam Bakır'ın hayatı, İmamet Takıyye, iman, kaza ve kader gibi konular hakkındaki görüşleri ve Şii fıkına yapmış olduğu katkıları vardır.
- ¹² Şeyh Saduk İbn Bâbaveyh el-Kummi'nin (381/991), *el-İ'tikâdât*, adlı eserin İngilizceye çevirisidir. Feyze eserin giriş kısmında Şeyh Saduk'un hayatı hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgiler verir. Eserlerinin listesini hangi rical kitabında geçtiğini belirterek listeler. Eser, Ethem Ruhi Fıglalı'nın ilaveli notlarıyla birlikte *Risâletü'l-İ'tikadâti'l-İmâmiyye (Şii İmâmiyye'nin İnanç Esasları)* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Fıglalı'nın Türkçeye kazandırdığı bu eser, Ankara Üniversitesi Basımevi tarafından 1978 yılında basılmıştır. Eserin İngilizce Pdf'sine www.wofis.com adresinden ulaşılabilir.
- ¹³ Eserde detaylı bir şekilde Lübnan'daki aşure matemi törenleri üzerinde durulur ve bu ülkede düzenlenen matem töreleri ile İran ve Hindistan'da düzenlenen aşure matemi törenleri mukayese edilmektedir.
- ¹⁴ Bu eserde Şii İslam anlayışının i'tikadi ve hukukî ilkelerine dair temel bilgiler verilmektedir.
- ¹⁵ Ayetullah Humeyni İran'da dini liderlerden biri olmasına rağmen 1960'lı yıllardan itibaren siyasi arenada da önemli figürlerden birisi haline gelmiş ve 1979 yılında İran İslam Devrimini gerçekleştirmiş önemli liderlerden biridir. Bu çalışmada yirminci yüzyılda adından en çok söz ettiren bu dini ve siyasi liderin hayatı ve Şah dönemindeki siyasi çalkantılar döneminde onun etkisi hakkında bilgiler verilmektedir.

Birgöl Acikyildiz, *The Yezidis: The History of a Community, Culture and Religion (Library of Modern Religion)*,¹⁶ I. B. Tauris, (15 Ekim 2010), 304 s.

David Blow, *Shah Abbas: The Ruthless King Who Became an Iranian Legend*, I. B. Tauris, (17 Mart 2009), 256 s.

David Pinault, *Horse of Karbala: Muslim Devotional Life in India*, Palgrave Macmillan, (3 Şubat 2001), 288 s.

David Pinault, *The Shiites*,¹⁷ Palgrave MacMillan, (15 Ağustos 1993), 224 s.

David Thurffjell, *Living Shi'ism: Instances of Ritualisation Among Islamist Men in Contemporary Iran*¹⁸ (Iran Studies), Brill, (27 Ekim 2006), 284 s.

Denis Martin Maceoin. *The Messiah of Shiraz: Studies in Early and Middle Babism*,¹⁹ (Iran Studies), Brill Akademik Yayınlar, (30 Mart 2009), 738 s.

Devin J Stewart, *Islamic Legal Orthodoxy: Twelver Shiite Responses to the Sunni Legal System*, Utah Üniversitesi Yayınları, (22 Mart, 2007), 280 s.

¹⁶ Dört bölümden oluşan bu eserde Yezidilerin kökeni, tarihi, teşekkülü, inanç esasları, ibadetleri ve kültürel mekânları üzerinde durulmuştur. Çalışmada yer yer fotoğraflardan yararlanılmış ve Yezidilere ait bazı türbelerin krokileri verilmiştir.

¹⁷ Şiiliğin pratikte ne anlama geldiğini özgün bir şekilde açıklamaktadır. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Şii İslam anlayışı, Haydarabat Şiilerinde aşure ve diğer ritüeller, üçüncü bölümde de Haydarabat ve diğer bölgelerdeki Şiiler hakkında bilgiler verilmektedir.

¹⁸ Eser dört yıl boyunca bir grup gönüllü İranlı ile yapılan mülakatlara dayanmaktadır. Eserde bireysel inanç ve ritüeller çerçevesinde bugünkü İran İslam anlayışı üzerine değerlendirmelere yer verilmektedir. Sekiz bölümden oluşan eserin sonunda eserin Farsça özetine de yer verilmiştir.

¹⁹ İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Şeyh Ahmet Ahsâi, Kazım Reştî, erken dönem “bab” anlayışı, Şeyhiler arasında “bablık” iddiaları gibi konulara yer verilmektedir. İkinci bölümde ise Şeyhîlik ve Babilik hareketi farklı boyutları ile ele alınmıştır.

Dr Colin Turner (ed.), Paul Luft (ed.), *Shi'ism: Critical Concepts in Islamic Studies*,²⁰ Routledge, (1 Temmuz 2007), 1704 s.

Dwight M. Donaldson, *Shi'ite Religion: A History of Islam in Persia and Irak*, Ams Pr Inc, (Haziran 1980), 393 s.

Eddie Stone, *Khomeine, the Shah, the Ayatollah, the Shi'ite Explosion*, Holloway House Pub Co, (Ocak 1980), 224 s.

Edward G. Browne, *The Persian revolution of 1905–1909*, Nabu Yayınları, (30 Temmuz 2010), 592 s.

Ervand Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*,²¹ California Üniversitesi Yayınları, (29 Ekim 1993), 200 s.

Etan Kohlberg, (ed.), *Shi'ism*,²² (The Formation of the Classical Islamic World, c. 33), Variorum, (Kasım 2003), 382 s.

Etan Kohlberg, *Belief and Law in Imami Shi'ism*,²³ Variorum (Ağustos 1991), 350 s.

Ezster Spat, *Yezidis*, Saqi Books, (1 Eylül 2005), 100 s.

²⁰ Dört ciltlik disiplinler arası bir çalışmanın neticesi sonucu oluşmuş bir eserdir. Eserin birinci cildinde Şiiliğin tarihi gelişimi üzerinde durulmaktadır. İkinci ciltte Şiiliğin teolojik ve felsefi fikirleri üzerinde duran makalelere yer verilmektedir. Üçüncü ciltte Şii hukuk sisteminin gelişimine yer verilmiştir. Dördüncü ciltte de Şiiliğin siyasal gelişimi ve siyasi teorileri üzerinde durulmuştur.

²¹ Humeyni hareketinin öncesi ve sonrası ile incelendiği bu eser, Humeyni'nin konuşmalarından vaazlarından ve basın açıklamalarından hareketle Humeyni felsefesini incelemektedir.

²² Kohlberg'in editörlüğünde oluşturulmuş bu eser 1950'den beri ilk dönem Şiiliği hakkında kaleme alınmış 17 makaleden oluşmaktadır. Bu makalelerden 7 tanesi İmâmiyye; 2 tanesi Gulat fırkalar, 2 tanesi Zeydiyye, 3 tanesi İsmâiliyye ve 3 tanesi de Abbasiler hakkındadır. Eserde makalesi bunan araştırmacılar arasında Wilferd Madelung, Said Amir Arjomand, Farhad Dafary gibi önemli isimler vardır. Esasen bu çalışma Lawrence I. Conrad'ın editörlüğündeki *The Formation of the Classical Islamic World*, adlı serinin 33. cildir. Bu seri içerisinde Mezhepler Tarihi açısından önemli olan bir diğer eser ise Ridwan al-Said editörlüğünde oluşturulmuş olan *Kharijite Movements in Early İslam* (34. cilt) adlı çalışmadır.

²³ Kohlberg eserinde Şii geleneğindeki anahtar kavramlar yanı sıra İmâmiyye Şiasındaki hukuki ve i'tikâdî düşünce hakkında bilgiler vermektedir.

Faleh A. Jabar, *The Shi'ite Movement in Iraq*,²⁴ Saqi Books, (8 Ağustos 2003), 391 s.

Farhad Daftary,²⁵ (ed.), *A Modern History of the Ismailis: Continuity and Change in a Muslim Community*,²⁶ (Ismaili Heritage Series), I. B. Tauris, (15 Ocak 2011), 300 s.

Farhad Daftary, (ed.), *Mediaeval Isma'ili History and Thought*,²⁷ Cambridge Üniversitesi Yayınları, (9 Nisan 2001), 350 s.

Farhad Daftary, *Intellectual Traditions in Islam*²⁸ I. B. Tauris, (17 Haziran, 2000) 192 s.

Farhad Daftary, *Ismaili Literature: A Bibliography of Sources and Studies*,²⁹ I. B. Tauris, (4 Kasım 2004), 288 s.

²⁴ Irak'taki siyasi Şiiğin oluşumunun temelleri üzerinde duran bu eser İran ve Lübnan Şiiileri hakkında da bilgiler vermektedir. Diğer taraftan Şiiiliğin sosyal hayatta tezahürleri olan ritüelleri hakkında da bilgiler verilmektedir.

²⁵ İsmâili çalışmalar alanının uluslar arası alanda otorite olarak kabul edilen Farhad Daftary, Londra'da İsmâili Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü ve Akademik Araştırma ve Yayınlar Bölümü Başkanlığı görevini sürdürmektedir. İsmâilik üzerine takdire değer birçok çalışması olan Daftary'nin eserleri, Türkçe, Farsça, Urduca ve diğer batı dillerine tercüme edilmiştir. Daftary, California Üniversitesinde 1971 yılında "Economic Development And Planning In Iran 1955-1967" başlıklı doktora tezini tamamlamıştır.

²⁶ Bir koleksiyon niteliğindeki bu çalışma İsmâili gruplar hakkında anket metodu kullanılarak yapılan bir incelemeyi ve Ağa Hanların modernleşme politikaları gibi güncel konuları ve temaları işlemektedir.

²⁷ Son zamanlara kadar muhaliflerin kanaatleri doğrultusunda anlatılmaya çalışılan İsmâililer bu eserde kendi kaynakları doğrultusunda İsmâili tarihi ve düşüncesi açıklanmaya çalışılmıştır.

²⁸ Daftary'nin editörlüğünde hazırlanan çalışmada İslam'ın hukuk, teoloji, felsefe ve tasavvuf alanında aklın rolü incelenmektedir. Kitaba katkı sağlayan araştırmacılar arasında Muhammed Arkoun, Norman Calder, John Cooper, Abdülaziz Sachedina gibi araştırmacılar vardır. Eser Muhammed Çeviker tarafından "İslam'da Entelektüel Gelenekler" (İstanbul, İnsan Yayınları, 2005, 272 s.) başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.

²⁹ Eser İslam dünyasında ve Batı dillerinde İsmâililer ya da onlar hakkında yapılmış tezler de dahil olmak üzere kaynak eserler ve ikincil derecedeki çalışmaların tam bir listesini vermektedir. Eserin bir diğer önemi ise geçmişte ve çağımızda yapılan İsmâili çalışmalar hakkında ölçme bölümlerini içermesidir.

Farhad Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies: A Historical Introduction to an Islamic Community (Ismaili Heritage)*,³⁰

I. B. Tauris, (2 Şubat 2006), 296 s.

Farhad Daftary, *Short History of the Ismailis*,³¹ (Islamic Surveys),
Edinburgh Üniversitesi Yayınları, (Temmuz 1998) 256 s.

Farhad Daftary, *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis*,³²
I. B. Tauris, (15 Temmuz 1995), 200 s.

Farhad Daftary, *The Isma'ilis: Their History and Doctrines*,³³
Cambridge Üniversitesi Yayınları, (24 Nisan 1992), 821 s.

Farhad Daftary, Zulfikar Hirji *The Ismailis: An Illustrated History*,³⁴
Azimuth, (22 Ekim 2008), 264 s.

Farouk Mitha, *Al-Ghazali and the Ismailis: A Debate on Reason and Authority in Medieval Islam*,³⁵ I. B. Tauris, (6 Mart 2002), 160 s.

³⁰ İsmâîlî tarihin farklı aşamaları hakkında bilgiler veren çalışma, erken dönem İsmâîlîlerin yanı sıra sonraki dönemlerdeki İsmâîlîlerin İslam kültürüne yapmış oldukları katkılara yer verir. Ayrıca eserde Hasan Sabbah gibi önemli İsmâîlî dâiler hakkında da bilgiler verilmektedir. Diğer taraftan eserde İsmâîlî Haçlı ilişkileri ve İsmâîlî gizli uygulamalarına da değinilmektedir..

³¹ Beş bölümden oluşan bu eserde İsmâîlîlerin genel bir tarihi verilmiştir.

³² Daftary eserinde özellikle Hasan Sabbah etrafında oluşturulmuş efsanelerin oluşum süreçlerini ve kökenlerini araştırmaktadır.

³³ İsmâîliyye mezhebi, İmâmiyye Şiasından sonra en önemli Şii mezhebidir. Bu eser İsmâîliyyenin oluşum sürecini ve doktriner gelişimini ele almaktadır. Eser, İsmâîlî tarihin tüm önemli aşamalarını ele almaktadır. Eserin son bölümünde ise özellikle modern dönem İsmâîlîleri ve Nizari toplumların sosyo ekonomik ilerlemeleri konusu işlenmektedir. Eser Ercüment Özkaya tarafından "Muhالیf islamın 1400 yılı İsmaililer, tarih ve kuram" (Ankara, Rastlantı Yayınları, 2001, 571 s.) başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.

³⁴ Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslamiyetin doğuşu ve Ca'fer es-Sadık'a kadar erken dönem Şii oluşumu hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde İsmâîlîlerin ilk dönemleri ve Fâtîmî devleti, üçüncü bölümde on dokuzuncu yüzyıla kadar Nizari İsmâîlîler, dördüncü bölümde de 1800'lü yıllardan günümüze kadar İsmâîlî toplum üzerinde durulmaktadır. Eserin en önemli özelliği konuları destekleyici mahiyette resim ve haritalara çokça yer verilmiş olmasıdır.

³⁵ Çalışmada İslam düşüncesinde önemli düşünürlerden biri olan İmam Gazali ve Alamut dönemi İsmâîlîler üzerine yapılan bir tartışmaya yer verilmektedir.

- Fereydoun Hoveyda, *The Shah and the Ayatollah: Iranian Mythology and Islamic Revolution*,³⁶ Praeger Publishers Inc, (28 Şubat 2003), 138 s.
- Frederic P. Miller, Agnes F. Vandome and John McBrewster, *Ismail I: Shah, Safavid dynasty, Shia Islam, Alevi, Twelver, Ismailism, Safavid conversion of Iran from Sunnism to Shiism, Safavid dynasty family tree, List of Turkic languages poets*, Alphascript Publishing, (19 Nisan 2010), 132, s.
- Ghoncheh Tazmini, *Khatami's Iran: The Islamic Republic and the Turbulent Path to Reform*,³⁷ I. B. Tauris, (2009), 210 s.
- Hamid Algar, *Religion and State in İran, 1785–1906: The Role of the Ulama in the Qajar Period*, California Üniversitesi Yayınları, (1 Temmuz 1970), 286 s.
- Hamid Dabashi, *Shi'ism: A Religion of Protest*,³⁸ Harvard Üniversitesi Yayınları, (31 Haziran 2011), 413 s.
- Heinz Halm, *The Shi'ites: A Short History*,³⁹ (Princeton Series on the Middle East), Markus Wiener Publishers, 2. Baskı, (1 Temmuz 2007), 192 s.
- Hossein Modarressi, *Crisis and Consolidation in the Formative Period of Shi'ite Islam: Abu Ja'far Ibn Qiba Al-Razi and His Contribution to Imamite Shi'ite Thought*, Darwin Yayınları, (1 Haziran 1993), 280 s.

³⁶ İnan'da büyük elçilik görevi yapmış Hoveyda tarafından kaleme alınan bu eserin konu başlıkları arasında Şah ve Ayetullah, yazılmamış anayasa ve Gizli İmam ve Gelenek ve modernizm vardır.

³⁷ Ahmedinecad dönemi öncesi İnan İslam Cumhuriyetinde devlet başkanlığı yapmış olan Hatemi'yi konu alan eser, onun farklı alanlarındaki düşüncelerini konu edinmektedir.

³⁸ Dört bölümden oluşan bu çalışmada Şia'nın oluşum süreci, i'tikadi teşekkülü, kültürel yapısı gibi konuların yanı sıra çağdaş tartışmalara da yer verilmektedir.

³⁹ Halm eserinde Şia'nın tarihsel gelişimi yanı sıra kendilerini Gaib İmam'ın temsilcileri olarak gören ulema ile siyasi yöneticiler arasındaki ilişkilere de yer vermektedir.

Ibrahim Moussawi, *Shi'ism and the Democratisation Process in Iran: An Evaluation of Wilayat Al-Faqih*, Saqi Books, (8 Kasım 2010), 270 s.

Iftekhar Mahmood, *Shiism: A Religious & Political History of Shi'i Branch of Islam*,⁴⁰ Pine House Publishers, 1. Baskı (2007), 113 s.

Israel Friedlaender, *The Heterodoxies of the Shiites According to Ibn Hazm*,⁴¹ (Ağustos 2010), 274 s.

Isya Joseph, *Devil Worship; The Sacred Books and Traditions of the Yezidiz*,⁴² General Books LLC, (1 Ocak 2011), 84 s.

J. N. Hollister, *The Shi'a of India* (Luzac's Oriental religious series; c. 8), Luzac (1953), 440 s.

Jamal Ali, *Language and Heresy in Ismaili Thought*,⁴³ Gorgias Yayınları, (1 Aralık 2008), 212 s.

Jamal Sankari, *Fadlallah: The Making of a Radical Shi'ite Leader*, Saqi Books, (1 Nisan 2005), 340 s

Jassim M. Hussain, *Occultation of the Twelfth Imam: A Historical Background*,⁴⁴ Routledge, (Şubat 1986), 238, s.

Jonah Blank, *Mullahs on the Mainframe: Islam and Modernity Among the Daudi Bohras*⁴⁵ Chicago Üniversitesi Yayınları, (15 Nisan 2001), 426 s.

⁴⁰ Mahmood çalışmasında Şia'nın tarihini, inanç esaslarını, Sünni anlayış ile arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklar.

⁴¹ İbn Hazm'ın el-Fasl'ında yer alan Şii gruplar ile ilgili bölümü İngilizceye çeviridir. Eser ilk olarak 1907-8'de basılmıştır. Eserin tıpkıbasımı 2010 yılında yeniden yapılmıştır.

⁴² Eserde Yezidilerin Tanrı görüşleri yanı sıra Melek Tavus, Şeyh Adi b. Müsafir ve Yezid b. Muaviye hakkında da bilgiler verilmektedir.

⁴³ Ebû Hatim er-Râzî'nin (ö. 322/934) *Kitâbu'z-Zîne* adlı eseri İslami kavramlar üzerine yazılmış önemli bir eserdir. Eserde Ebû Hâtim'in erken dönem Arap dilindeki yeri ve Arap diline yapmış olduğu katkılar üzerinde durulmuştur.

⁴⁴ On ikinci imamın gaybeti konusunda önemli bir çalışma olan eser, Mehdi Muntazar'ın gaybeti konusunun arka planı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

⁴⁵ İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Davudî Bohralar ve etnik yapıları işlenmiştir. İkinci bölümde ise farkı konular üzerine analizler yapılmıştır.

- Juan R. I. Cole, *Shi'ism and Social Protest*, Yale Üniversitesi Yayınları, (1 Temmuz 1986), 352. s.
- Juan R.I. Cole, *Sacred Space and Holy War: The Politics, Culture and History of Shi'ite Islam*, I.B.Tauris, (28 Ocak 2002), 304 s.
- K. Kassam, H. Landolt, Samira Sheikh, *An Anthology of Ismaili Literature: A Shi'i Vision of Islam*,⁴⁶ I. B. Tauris, (19 Ağustos 2008), 400 s.
- Kamran Scot Aghaie (ed.), *The Women of Karbala: Ritual Performance and Symbolic Discourses in Modern Shi'i Islam*,⁴⁷ Texas Üniversitesi Yayınları, (1 Kasım 2005), 309 s.
- Kamran Scot Aghaie, *The Martyrs of Karbala: Shi'i Symbols and Rituals in Modern Iran*,⁴⁸ Washington Üniversitesi Yayınları, (1 Temmuz 2004), 216 s.
- Linda S. Walbridge (ed.), *The Most Learned of the Shi'a: The Institution of the Marja` Taqlid*,⁴⁹ Oxford Üniversitesi Yayınları, (30 Ağustos 2001), 288 s.
- Linda S. Walbridge, *Without Forgetting the Imam: Lebanese Shi'ism in an American Community*, Wayne State Üniversitesi Yayınları, (31 Aralık 1996), 280 s.
- Liyakat Nathani Takim, *Shi'ism in America*,⁵⁰ New York Üniversitesi Yayınları, (25 Kasım 2011), 320 s.
- Lynda Clarke, *Shiite Heritage: Essays on Classical and Modern Traditions*, Global Pubns (Ssips), (Ocak 2001), 406 s.

⁴⁶ Eser üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın tarih ve biyografi bölümünü Samira Sheikh, inanç ve düşünce bölümünü H. Landolt, Şiir bölümünü ise K. Kassam kaleme almıştır.

⁴⁷ Scot Aghaie editörlüğünde hazırlanan disiplinler arası çalışmada Kerbela ritüellerinde kadınların oynadığı roller üzerinde durulmaktadır.

⁴⁸ Aghaie, eserin girişinde Şiilik ve Muharrem'in arka planı hakkında bilgiler verir. Daha sonra sırasıyla Kaçarlar, Pehleviler ve İran İslam Cumhuriyeti döneminde dini ritüellerin sosyal hayata etkisi üzerinde durmaktadır.

⁴⁹ Walbridge'nin editörlüğünde hazırlanan çalışmada, farklı müellifler tarafından ulema ve merciyyet konusu işlenmiştir.

⁵⁰ Eserde genel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ikamet eden Şii toplulukların kökeni, tarihi, kimliği, Sünni Müslümanlarla olan etkileşimleri, Şii liderlik ve Amerika gibi konular işlenmektedir.

- Mahmoud M. Ayoub, *Redemptive Suffering in Islam: Study of the Devotional Aspects of "Ashura" in Twelver Shi'ism* (Religion and Society Ser.), Walter de Gruyter, (Aralık 1978), 302 s.
- Maria Massi Dakaker, *The Charismatic Community: Shi'ite Identity in Early Islam*⁵¹ (Suny Series in Islam), New York State Üniversitesi Yayınları, (8 Mart 2007), 336 s.
- Martin J McDermott, *The Theology of al-Shaikh al-Mufid (d. 413/1022)*⁵² (Langue arabe et pensee islamique), Librairie orientale, (1978), 426 s.
- Matti Moosa, *Extremist Shi'ites: The Ghulat Sects*, (Contemporary Issues in the Middle East), Syracuse Üniversitesi Yayınları, (31 Ocak 1987), 580 s.
- Mehdi Ghassemi, *Shi'ism Versus Modernism: The Role of the Clergy in Iran's National Movement*, IBEX, (1 Ocak 1999), 288 s.
- Meir Mikhael Bar-Asher, Arieh Kofsky, *The Nusayri-Alawi Religion: An Enquiry into Its Theology and Liturgy*, (Jerusalem Studies in Religion and Culture, 1), Brill Akademik Yayınları, (1 Temmuz 2002), 244 s.
- Michael M. J. Fischer, *Iran: From Religious Dispute to Revolution*, Wisconsin Üniversitesi Yayınları, (1 Haziran 2003), 360 s.
- Mir Ali Asghar Montazam, *Islam and Mullahcracy in Iran: The Return of the Fascistic Safavid Shi'ism*, Oracle Publishing Limited; 2. Baskı, (15 Haziran 2006), 568 s.
- Modarressi Hossein, *Tradition and Survival: A Bibliographic Survey of Early Shi'ite Literature*,⁵³ cilt 1, Oneworld Publications, (13 Ekim 2003), 384 s.

⁵¹ On iki bölümden oluşan eser, velâyet kavramı etrafında karizmatik Şii kimliğini konu edinmektedir.

⁵² Şeyh Müfid'in kelâmî anlayışını ortaya koymaya çalışılan eser, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Eserde Şeyh Müfid ile Kadı Abdülcebbar'ın kelâmî sistemi karşılaştırılmalı olarak ele alınmasının yanı sıra Şeyh Müfid'le Seyh Saduk ve Şerif Murtaza arasında da mukayeseler yapılmıştır. Batı'da Şeyh Müfid hakkında yapılan bu çalışma Arapça ve Farsça'ya çevrilmiştir.

⁵³ Biyografik bir çalışma olan eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm'de Hz. Ali ve onunla ilişkili olan kişiler; ikinci bölümde Emeviler dönemindeki

Mohammad Ali Amir-Moezzi, *Spirituality of Shi'i Islam: Belief and Practices* ⁵⁴ (Ismaili Texts and Translations), I. B. Tauris, (15 Şubat 2011), 256 s.

Mohammad Ali Amir-Moezzi, *The Divine Guide in Early Shi'ism: The Sources of Esotericism in Islam*,⁵⁵ New York State Üniversitesi Yayınları, (27 Eylül 1994), 292 s.

Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam: The History and Doctrines of Twelver Shi'ism*,⁵⁶ Yale Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı (1 Temmuz 1985), 408 s.

Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'ite Islam*,⁵⁷ New York State Üniversitesi Yayınları, (Haziran 1979), 268 s.

Najam Haider, *The Origins of the Shi'a: Identity, Ritual, and Sacred Space in Eighth-Century Kufa*,⁵⁸ (Cambridge Studies in Islamic Civilization), Cambridge Üniversitesi Yayınları, (26 Eylül 2011), 352 s.

Küfe Şiileri; üçüncü bölümde ise İşkence dönemi (h. 136–198) Şiileri anlatılmaktadır.

⁵⁴ Şii İslam anlayışı alanında önemli çalışmaları bulunan Amir Moezzi eserinde Şii İslam anlayışı üzerine kapsamlı bir araştırma yapmaktadır.

⁵⁵ Orijinali Fransızca olan bu eser (Le Guide divin dans le Shīisme originel. Aux sources de l'ésotérisme en İslam) David Streight tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir.

⁵⁶ Momen eserinde özellikle İmâmiyye Şiasının tarihi, inançları, ibadetleri ve günümüze kadar gelişim çizgisini belirli bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Ayrıca eser İmâmiyye Şiası içerisinde oluşmuş düşünce ekolleri hakkında da bilgiler vermektedir. Eserde Farsça ve Arapça kaynakların yanı sıra o zamana kadar Batı'da yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır. (Mehmet Toprak, "Batıda İmâmiyye Şiası İle İlgili Çalışmalar", Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 461) Eserin son kısmında önemli Şii ulemanın kısa da olsa biyografileri verilmiştir.

⁵⁷ Üç bölümden oluşan bu eserin birinci bölümünde Şiiğin tarihsel arka planı; ikinci bölümde Şii düşünce; üçüncü bölümde ise Şii inanç esasları üzerinde durulmaktadır. Eserin son kısmında da kısaca on iki imam hakkında bilgiler verilmektedir.

⁵⁸ Eser Şii anlayışın doğuşu ve gelişimi dönemlerindeki Şii kimliğini araştırmakta ve metinler üzerinde kritik analizler yapılmak suretiyle Şii ritüeller, kutsal yerler ve sosyal uygulamalara yer verilmektedir. Çalışma bu yönüyle erken dönem İslam toplumu çalışmalarında önemli bir yere sahiptir.

Nasseh Ahmad Mirza, *Syrian Ismailism: The Ever Living Line of the Imamate, A.D. 1100–1260*,⁵⁹ Routledge, (10 Nisan 1997), 220 s.

Nissim Dana, *The Druze in the Middle East: Their Faith, Leadership, Identity and Status*, Sussex Academic Yayınları, (Aralık 2003), 227 s.

Norman Calder,⁶⁰ *Islamic Jurisprudence in the Classical Era*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, (22 Mart 2010), 240 s.

Omar Ali-de-Unzaga, *Fortresses of the Intellect: Ismaili and Other Islamic Studies in Honour of Farhad Daftary*, I. B. Tauris, (15 Eylül 2011), 400 s.

Paul E. Walker, *Early Philosophical Shiism: The Isma'ili Neoplatonism of Abu Ya'qub al-Sijistani*,⁶¹ (Cambridge Studies in Islamic Civilization), Cambridge Üniversitesi Yayınları, (30 Temmuz 1993), 220 s.

Paul E. Walker, *Exploring An Islamic Empire: Fatimid History and its Sources*,⁶² I. B. Tauris, (3 Ağustos 2002), 288 s.

Paul E. Walker, *Hamid Al-Din Al-Kirmani: Ismaili Thought in the Age of al-Hakim*,⁶³ (Ismaili Heritage) Institute for Ismaili Studies, (15 Mart 1999), 200 s.

⁵⁹ Yedi bölümden oluşan bu eserin ana başlıkları arasında Suriyeli İsmâîlilerin lideri olan Ebu'l-Hasan Sinan b. Süleyman'ın hayatı, Sinan'ın vefatından Alamut kalesinin düşüşüne kadar olan dönemde Suriyeli İsmâîliler, Memlûklüler döneminde İsmâîliler ve Dâi organizasyonu vardır.

⁶⁰ Calder "The structure of authority in Imami Shi'i jurisprudence" başlıklı doktora tezini London Üniversitesinde 1980 yılında tamamlamıştır.

⁶¹ Ebü Yakup es-Sicistâni, İsmâîli felsefi düşüncenin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Walker bu eserinde Sicistâni'nin İsmâîli felsefi düşüncenin gelişmesine yapmış olduğu katkıları ortaya koymaktadır.

⁶² Fâtîmî devletin bütün yönleriyle anlamak için epigrafik ve nüvizmatik malzemeler başta olmak üzere farklı kaynak malzemeler üzerine yapılmış detaylı bir araştırmadır.

⁶³ Hamidüddin el-Kirmâni, önemli İsmâîli düşünürlerden biridir. Fâtîmî davetinin merkezindeki liderler o'nu devletin en bilgin ilahiyatçısı olarak kabul etmişlerdir. "Râhatü'l-Akl" ve "Mecmu'atü Resâil'l-Kirmâni" günümüze ulaşan eserlerindedir. (Bkz., Daftary, Farhad, "Kirmâni Hamidüddin", *DİA*, XXVI, s. 63–64.). Eserde Kirmâni'nin hayatı ve düşünce sistemi işlenmektedir Ayrıca onun metafizik düşüncesi ile İbn Sina ve Farabi düşüncesi arasındaki

Paul E. Walker, *Fatimid History and Ismaili Doctrine*,⁶⁴ (Variorum Collected Studies), Ashgate, (12 Mart 2008), 352 s.

Peter J Chelkowski, *Eternal Performance: Taziyah and Other Shiite Rituals (Enactments)*,⁶⁵ Chicago Üniversitesi Yayınları, (23 Aralık 2010), 364 s.

Peter Willey,⁶⁶ *The Eagle's Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*,⁶⁷ (Ismaili Heritage), I. B. Tauris, (22 Aralık 2005), 256, s.

Philip K. Hitti, *Origins of the Druze People and Religion (Saqi Essentials)*, Saqi Books, (1 Mart 2008), 100 s.

Renato Traini, *Sources biographiques des Zaidites* (Serie Onomasticon Arabicum: Serie Listing), Centre national de la recherche scientifique, (1977), 396 s.

Reza Shah-Kazemi, *Justice and Remembrance: Introducing the Spirituality of Imam Ali*,⁶⁸ I. B. Tauris, (2006), 254 s.

bağlantılar ve onun yazdıklarının 10. ve 11. yüz yılda İsmâili dava için önemi üzerinde durulmaktadır.

⁶⁴ Eserde Fâtîmî devletin tarihi ve Fâtîmî halifelîğinin destekçileri konumunda olan İsmâili dâilerin oluşturdukları doktriner yazıların içeriği üzerinde durulmuştur.

⁶⁵ Hz. Hüseyin'in Kerbelada şehid edilmesinden sonra farklı bir boyut kazanan 10 Muharrem yüz yıllar boyunca Şia mezhebi taraftarları arasında matem törenleri şeklinde icra edilmiştir. Chelkowski eserinde kökenleri Kerbela acısına dayanan muharrem matemlerinin sosyal, siyasal, kültürel ve dini önemini araştırmaktadır.

⁶⁶ İran ve Suriye'deki İsmâili kaleler üzerine önemli çalışmalar yapmış ve sahasında otorite isimlerdendir.

⁶⁷ Willey kırk yıla yakın bir süre zarfında İsmâili kalelerin olduğu bölgeler yapmış olduğu yirmiden fazla seyahatinde edindiği bilgileri kaleme almıştır. Ayrıca eserde ulaşılması zor olan yerlerde kurulmuş olan kalelerin yerleri hakkında fotoğraflar, planlar ve haritalar verilmiştir.

⁶⁸ Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde İmam Ali'nin kısa bir biyografisi verilmekte; diğer ashaba üstünlüğü ve mânevî şahsiyetinin önemi genel hatlarıyla ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde adalet kavramı hakkında yapılan tartışmalar üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde ise Hz. Ali'nin sözlerinden hareketle Kur'an ve sünnette merkezî bir öneme sahip olan zikrullah ile ilgili âyetlere ve tasavvufî gelenekte zikir gibi konulara değinilmiştir. (Kitap hakkında ayrıntılı bir tanıtım için bkz., Feyza Işık, [Reza Shah-Kazemi, Justice and Remembrance: Introducing the Spirituality of Imam Ali, I. B. Tauris, 2006, 254 s.], İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 24, 2010, s. 222-225.

Robert Brenton Betts, *The Druze*, Yale Üniversitesi Yayınları (10 Eylül 1990), 192 s.

Robert Gleave,⁶⁹ *Religion and Society in Qajar Iran*,⁷⁰ (BIPS Farsça Araştırmaları Serisi), Routledge, (2 Şubat 2005), 496 s.

Robert Gleave, *Scripturalist Islam, the history and doctrines of the Akhbari Shi'i School*,⁷¹ (Islamic philosophy, theology, and science), Brill, (2007), 339 s.

Robert M. Gleave, edited by Ruud Peters, Bernard Weiss, *Inevitable doubt, two theories of Shi'i jurisprudence*, Brill, (2000), 263 s.

Roger Savory, *Iran Under the Safavids*,⁷² Cambridge Üniversitesi Yayınları, (24 Eylül 2007), 288 s.

S. M. A Sayeed, *Iran, before and after Khomeini: A study in the dialectics of Shi'ism and modernity*, Royal Book Co, (1999), 340 s.

Sabrina Mervin, *The Shi'a Worlds And Iran*,⁷³ Saqi Books, (21 Haziran 2011), 350 s.

⁶⁹ Glave "Akhbârî Shi'i Jurisprudence in the Writings of Yûsuf b. Ahmad al-Bâhrânî (d. 1186/ 1772)", başlıklı doktora tezini Manchester Üniversitesinde tamamlamıştır.

⁷⁰ Eserde Kaçarda din, siyaset ve kültürel yapı üzerinde duran Gleave, ağırlıklı olarak din ve devlet arasındaki ilişki, dini araştırmalar için arşiv malzemesinin önemi, Kaçarlarda dini düşünce, azınlıkların dini konumu, din ve kaçır kültürü arasındaki ilişki, Şii hiyerarşi gibi konular hakkında bilgiler vermektedir.

⁷¹ İmamların ahbârî doğrultusunda sistemleşen bir düşünce ekolü olan Ahbâri-lik konusunu ele alan bu eser, ekolün tarihi gelişimi, ekolün sistemleşmesinde Esterebâdî'nin rolü ve temel doktrinleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

⁷² 1501-1736 tarihleri arasında hüküm sürmüş Safevi devletini konu edinen bu eserde siyasi tarihin yanı sıra Safeviler döneminde kültürel hayata, devletin ekonomik ve sosyal yapısına ve Avrupa devletleri ile olan ilişkilerine yer verilmektedir.

⁷³ Sabrina Mervin editörlüğünde hazırlanan eser, Körfez, Türkiye, Afganistan, Orta Asya ve Senegal gibi ülkelerde yaşayan Şii gruplar ile İran arasındaki zayıf ilişki üzerinde durulmaktadır. Özellikle Therry Zarcone tarafından kaleme alınan "Shiism under Construction: The Shia of Turkey in the Contemporary Era" (s 139-166) adlı makale ülkemizdeki Şii toplumu anlamak için önemlidir.

Sachedina, Abdulaziz Abdulhussein, *Islamic Messianism: The Idea of Mahdi in Twelver Shi'ism*,⁷⁴ New York State Üniversitesi Yayınları, (Haziran 1981), 240 s.

Sacheina, Abdulaziz Abdulhussein, *The Just Ruler in Shi'ite Islam: The Comprehensive Authority of the Jurist in Imamite Jurisprudence*,⁷⁵ Oxford Üniversitesi Yayınları, (8 Ekim 1998), 296 s.

Saeed Argmand, Morteza Agha Tehrani, Khaleel Mohammad, Mohammad Sarwar, *Theology of Shiism: A Debate Between Imam Ali ibn Musa al-Rida (a.s.) and People of Other Beliefs*, Global Publications, (Ocak 1999), 103 s.

Sahar Muakasa, *Comprehensive Bibliography of the Druze Religion*, Druze Research & Publications Institute, (Ocak 2004), 540 s.

Said Amir Arjomand (ed.), *Authority and Political Culture in Shi'ism*,⁷⁶ (Sunny Series in Near Eastern Studies), New York State Üniversitesi Yayınları, (Temmuz 1988), 404 s.

Said Amir Arjomand, *After Khomeini: Iran Under His Successors*,⁷⁷ Oxford Üniversitesi Yayınları, (20 Kasım 2009), 280 s.

⁷⁴ Beş bölümden oluşan bu eserde İslam'da Mesih ve Mehdi anlayışı, on ikinci imamın Mesihliği, gaybeti, imameti ve ric'atı gibi konular üzerinde durulmaktadır. Eserin ek kısmında Küleyni'nin *el-Kâfi* adlı eserinin *Kitâbu'l-Hüccce* bölümünün indeksi verilmiştir.

⁷⁵ Bu eserde Hz. Peygamber'in vefatından sonra adaletli yönetici kimliği meselesine Sünnî ve Şii fırkaların bakış açısı ele alınmakta ve günümüze kadar gelişimi incelenmektedir.

⁷⁶ İki bölümden oluşan eserin birinci bölümü Etan Kohlberg, Said Amir Arjomand, Abbas Amanat gibi araştırmacılar tarafından kaleme alınan sekiz makale vardır. İkinci bölüm ise seçilen kaynak eserlerin bazı bölümlerinin İngilizceye tercümesini oluşturur.

⁷⁷ Arjomand çalışmasında Humeyni sonrası İran İslam devletindeki yapılanma ve Humeyni'nin halefleri arasındaki mücadeleler hakkında analitik bir incele yapmaktadır.

Said Amir Arjomand, *The Shadow of God and the Hidden Imam: Religion, Political Order, and Societal Change in Shi'ite Iran from the Beginning to 1890*,⁷⁸ (Publications of the Center for Middle Eastern Studies), Chicago Üniversitesi Yayınları, (15 Kasım 2010), 368 s.

Salman Falah, *The Druze in the Middle East*,⁷⁹ Druze Research & Publications Institute, (30 Haziran 2002), 301 s.

Sami Nasib Makarm, *The Druze Faith*, Caravan Books, (Haziran 1960), 153 s.

Samy S. Swayd, *Historical Dictionary of the Druzes*,⁸⁰ Scarecrow Yayınları, (12 Ocak 2006), 264 s.

Sayyid Mujtaba Musavi Lari, *Imamate and Leadership: Lessons on Islamic Doctrin*, çev., Hamid Algar, Foundation of Islamic C.P.W.; 7. Baskı, (2000), 287 s.

Sean Willia Anthony, *The Caliph and the Heretic: Ibn Saba', the Saba'iya and Early Shi'ism Between Myth and History*,⁸¹ ProQuest, UMI Dissertation Publishing (11 Eylül 2011), 390 s.

Seyed Ghahreman Safavi, *Rumi's Spiritual Shi'ism*, Xlibris Corp, 86 s.

⁷⁸ Sosyolojik ve tarihsel olan bu çalışmasında Arjomand, modern dönem öncesi İran siyasi düzeni hakkında bilgiler vermektedir. Eser İran, İslam dini ve devlet arasındaki ilişkiler konusunda ilgilenenlerin göz önünde bulundurması gereken bir kaynaktır.

⁷⁹ Üç bölümden oluşan bu eserin birinci bölümünde Dürziler'in tarihi arka planı, ikinci bölümde Dürzilerin toplumsal ve kültürel yapıları, üçüncü bölümde de İsrail'deki Dürziler üzerinde durulmaktadır.

⁸⁰ Eserin ana bölümünü Dürziler ile ilgili sözlük oluşturmaktadır. Eserin giriş kısmında Orta Doğu'da Dürziler'in yaşadıkları bölgelerin haritaları yanı sıra Dürziler hakkında bilgiler de verilmektedir. Esasen bu çalışma, Jon Wornoff'un editörlüğünde hazırlanan "Historical Dictionaries Of Peoples And Cultures" serisinin Dürziler bölümüdür.

⁸¹ Yazarın bu çalışması Chicago Üniversitesi Avalon Vakfı İslami Araştırmalar bölümünde Prof. Dr. Wadād al-Qādī danışmanlığında yaptığı doktora tezidir. Tezde Abdullah b. Sebe ve Sebbiyye fırkası ilk dönem İslam tarihi içerisindeki rolü yanı sıra Fırak türü eserlerde Sebiyye fırkasının ele alınışı işlenmektedir. Teze kütüphanelerin abone olunan veri tabanları arasında olan *ProQuest Dissertations and Theses - Full Text*'ten ulaşılması mümkündür.

- Seyed Vali Reza Nasr, *Shi'ism Doctrines, Thought, and Spirituality*, New York State Üniversitesi Yayınları, (Ocak 1988), 401 s.
- Shafique N. Virani, *The Ismailis in the Middle Ages: A History of Survival, a Search for Salvation*, Oxford Üniversitesi Yayınları, (19 Nisan 2007), 322 s.
- Syed Husain Mohammad Jafri, *The Origins and Early Development of Shi'a Islam*, (Millennium (Series),⁸² Oxford Üniversitesi Yayınları, (4 Nisan 2002), 344 s.
- Tamima Bayhom-Daou, *Shaykh Mufid (Makers Of The Muslim World)*,⁸³ Oneworld, (21 Ekim 2005), 149 s.
- Toby M. Howarth, *The Twelver Shi'a as a Muslim Minority in India: Pulpit Tears*,⁸⁴ (Routledge Persian and Shi'i Studies), Routledge, (14 Aralık 2005), 240 s.
- Waheed S. Akhtar, *The Early Shiite Imamiyyah Thinkers*,⁸⁵ South Asia Books, (Aralık 1988), 246 s.
- Wilferd Madelung, Paul E. Walker, *An Ismaili Heresiography: The "Bab Al-Shaytan" from Abu Tammam's Kitab Al-Shajara*,⁸⁶ (Islamic History and Civilization. Studies and Texts, c. 23), Brill Akademik Yayınları, (1 Nisan 1998), 134 s.

⁸² Eser Şii anlayışın büyük bir oranda belirginleşmeye başladığı Ca'fer es-Sadık zamanına kadar oluşum ve gelişimi hakkında bilgiler vermektedir.

⁸³ Batı'da Martin J McDermott'tan sonra Şeyh Müfid hakkında yapılan ender çalışmalardan biridir. Çalışmada Şeyh Müfid'in hayatı, yaşadığı dönem, imamet anlayışının tarihi ve akli delilleri, imamların özellikleri gibi konular işlenmektedir. Ülkemizde de Şeyh Müfid hakkında Halil İbrahim Bulut'un *Şeyh Müfid ve Şi'ada Usûli Farklılaşma Süreci*, (Akademi Yayınları, İzmir 2005, 358, s.) adlı çalışması vardır.

⁸⁴ Üç bölümden oluşan bu eserin ana bölümleri arasında Kerbela'dan Hindistan'a Şii vaaz tarihi, Haydarabat'taki Şiiler ve onlara ait ağıtların toplanması, Şiilere ait vaaz örnekleri ve bu vaaz örnekleri üzerinde çeşitli analizler vardır.

⁸⁵ Erken dönem Şii düşünürlerden Kuleynî, Şeyh Saduk, Şeyh Müfid, Şerif Radî, Şerif Murtaza ve Şeyh Tûsi hakkında önemli bilgiler verilen bir eserdir. Eserin en önemli özelliği ele alınan düşünür hakkında sadece biyografik bilgiler verilmemiş İmâmiyye düşüncesine yapmış oldukları katkılara da yer verilmiş olmasıdır. Bir diğer önemi ise Şeyh Tûsi bölümünde, Tûsi hakkında yapılmış çalışmalar hakkında önemli bilgiler verilmiş olmasıdır.

⁸⁶ Horasanlı İsmâîli Dai Ebu Temmam'ın Kitabı's-Şecere adlı eserinin Babu's-Şeytan bölümünün edisyon kritiği ve İngilizce tercümesidir. Ayrıca Paul E.

Wilferd Madelung, *Religious schools and sects in medieval Islam*, Variorum, (Nisan 1992), 352 s.

William F. Tucker, *Mahdis and Millenarians: Shiite Extremists in Early Muslim Iraq*,⁸⁷ Cambridge Üniversitesi Yayınları, (3 Mart 2011), 206 s.

Yann Richard, *Shi'ite Islam: Polity, Ideology and Creed (Studies in Social Discontinuity)*,⁸⁸ Wiley-Blackwell (13 Ocak 1995), 256 s

Yaron Friedman, *The Nusayrî-'Alawîs – An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*⁸⁹ (*Islamic History and Civilization*), Brill Yayınları, (2010), 326 s.

Yitzhak Nakash, *Reaching for Power: The Shi'a in the Modern Arab World*,⁹⁰ Princeton Üniversitesi Yayınları, 248 s.

Yitzhak Nakash, *The Shi'is of Iraq*⁹¹, Princeton Üniversitesi Yayınları, (27 Ocak 2003), 340 s.

Walker, The Journal of the American Oriental Society dergisinde “*Abu Tammam and his 'Kitab al-Shajara': a new Ismaili treatise from tenth-century Khurasan*” başlıklı bir makale yayımlamıştır.

⁸⁷ İran ve Irak bölgesinde ilk dönemlerde teşekkül etmiş aşırı Şii grupların mehdî anlayışlarını konu edinmektedir.

⁸⁸ Şiilik 1979 İran İslam Devriminden sonra Batıda ilgi çeken konu haline gelmiştir. Richard eserinde Şiiliğin farklı boyutlarını tarihi gelişim süreci içerisinde değerlendirmektedir.

⁸⁹ Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Nusayrilerin tarihine, ikinci bölümde Nusayriyye fırkasının i'tikâdî anlayışlarına üçüncü bölümde de Şii-ler ile Sünnîler arasındaki farklılıklara ve Sünnîlerin Nusayrilere karşı tutumlarına yer verilmiştir.

⁹⁰ Beş bölümden oluşan eser, 1979 İran İslam devriminden sonra bölgede politik bir güç haline gelen Şiiliğin ortaya çıkışından Iraktaki son dönemdeki olaylara kadar kapsamlı tarihsel perspektif vermektedir.

⁹¹ Iraktaki Şii-leri konu edinen eser, özellikle Amerika'nın Irak'tan çekilmesinden sonra bölgede meydana gelebilecek çatışmaları anlamada önemli ipuçları vermektedir.

KAYNAKÇA

Etan Kohlberg, (ed.), *Shi'ism (The Formation of the Classical Islamic World, c. 33)*, Variorum, Kasım 2003.

Farhad Daftary, "Kirmâni Hamidüddin", *DİA*, XXVI, s. 63–64.

Fatih Topaloğlu, "*Şia'nın Oluşumunda İran Kültürünün Etkisi*", DE-ÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Mehmet Ali Büyükkara, "*Batıda İmamiyye Şiası İle İlgili Çalışmalar*", *Başlıklı Tebliğın Müzakeresi*, Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 465–468

Mehmet Toprak, "*Batıda İmamiyye Şiası İle İlgili Çalışmalar*", Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 455–464.

....., "*Batıda İmamiyye Fıkhu İle İlgili Çalışmalar (Bibliyografya)*," *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sayı: 4 [Oryantalist İslâm Hukukçuları Özel Sayısı], s. 647-651

<http://library.nu/> (27.11.2011)

<http://search.proquest.com/index?accountid=13654> (16.01.2012)

<http://www.amazon.com/books-used-books-textbooks/b?ie=UTF8&node=283155> (25.11.2011)

<http://www.brill.nl/> 6 Ocak 2012, Middle East and Islamic Studies kategorisi (05.01.2012)

<http://www.idefix.com/kitap/> (07.01.2012)

<http://www.isam.org> tr. (20.10.2011)

<http://www.kitapyurdu.com/> (07.01.2012)

<http://www.wofis.com/Default.aspx> (21.11.2011)